



परम पूज्य तपश्चर्या-चक्रवर्ती पट्टाधीशाचार्यश्री

**सुविधिसागर जी महाराज**

के

50 वें जन्मदिवस के पावन अवसर पर

सुविधि-परिवार के द्वारा आयोजित

**जिन्नवाणी-महोत्सव**

**सहस्रग्रन्थसंग्रह**

\* जन्मदिवस 19-03-1971

\* मुनिदीक्षा-11-05-1989

\* आचार्यपद- 20-06-2004

पट्टाधीशपद- 24-12-2010 (20-06-2004 को की गई उद्घोषणा के अनुसार)

परम पूज्य आचार्यश्री सन्मत्तिसागर जी महाराज के द्वारा की गई उद्घोषणा:-

हमारी समाधि के पश्चात् आपको इस संग्रह के संचालकपद पर नियुक्त करते हैं।

(अंकलीकर वाणी-जुलाई 2004) (अक्षयज्योति-अक्तूबर 2004)

# नरेशधर्मदर्पण

ग्रन्थकर्ता

परम पूज्य आचार्यश्री कुन्थुसागर जी महाराज

अनुवादक

पण्डितप्रवरश्री लालाराम जी शास्त्री

प्रकाशक

आचार्य कुन्थुसागर ग्रन्थमाला  
सोलापुर (महाराष्ट्र)

(पारम्परानायक)



(द्वितीय पट्टाधीश)



परम पूज्य चारिष-चक्रवर्ती,  
आचार्यश्री आदिमागर जी महाराज  
(अंकनीकर)

(तृतीय पट्टाधीश)



(चतुर्थ पट्टाधीश)



परम पूज्य तीर्थभक्त-शिरोगणि,  
आचार्यश्री महावीरकीर्ति जी महाराज

परम पूज्य सिद्धान्त-चक्रवर्ती,  
आचार्यश्री सन्मतिमागर जी महाराज

परम पूज्य तपरचर्या-चक्रवर्ती, आचार्यश्री सुविधिमागर जी महाराज

दिगम्बर साधु निरन्तर पगविहार करते रहते हैं। ग्रन्थभण्डार को साथ में रख कर विहार करना अशक्यप्रायः होता है। फलतः उनको ग्रन्थों के सन्दर्भ देखने में असुविधा होती है। उनकी सुविधा के लिये इस कोश का निर्माण किया गया है। इस कोश के निर्माण में किसी भी प्रकार का व्यापारिक हेतु नहीं है।

आर्थिक दृष्टि से सम्पन्न श्रावकबन्धुओं से निवेदन है कि वे ग्रन्थ का विक्रय कर अध्ययन करने की परम्परा को कायम रखें। मुखपृष्ठ पर हमने ग्रन्थकर्ता, अनुवादक, सम्पादक, प्रकाशक आदि के नाम दिये हैं। किसी संस्थान का कर्तृत्व हमने लुप्त नहीं किया है।

इस कोश के लिये आवश्यक ग्रन्थ हमें अनेक स्रोतों से प्राप्त हुये हैं। हम उन सभी का आभार मानते हैं।

सुविधि-परिचार

# ट्रस्ट व प्रबंधकारिणीके सदस्य

श्रीभाचार्य कुंथुसागर ग्रंथपाठा.

संरक्षक (Patron)

- १ डा. धी. रा. प. रा. भू. रा. रा. जैनदिवाकर भीमंत  
सर सेठ हुफुमचंदजी मिल आनस और बँकर्स इंदौर.

## Trustees.

- २ श्री धर्मवीर लेफिटनेट रा. व सर सेठ भागचंदजी सोनी  
M. L. A. O. D. E.

मिल आनस, ट्रस्टेस और बँकर्स अजमेर *President*

- ३ ,, सेठ ठाकोरदास पानाचंद जोहोरी मुंबई *Vice-President*

- ४ ,, सेठ गोविंदजी रायजी बोशी सोलापुर *Treasurer.*

- ५ ,, संभक्तशिरोमणि सेठ गेंदनमलजी जोहोरी मुंबई

- ६ ,, सेठ मणीलाल जैसिंगभाई मिल अेनस अहमदाबाद.

- ७ ,, विद्यावाचस्पति पं. धर्ममान पार्श्वनाथ शास्त्री  
संपादक जैन-बोधक, मंत्री मुंबई परीक्षालय, *Hon Secretary*

- ८ ,, सेठ तनसुखलाल काला मुंबई

मंत्री गो. सि. विद्यालय मोरेना

## Members

- ९ श्री. धा. भैयांसप्रसादजी जैन राईस मुंबई.

- १० श्री धर्मरत्न पं. लालारामजी शास्त्री मैनपुरी

- ११ ,, सेठ ब्रजलाल फेवलदासजी शाह मुंबई

- १२ ,, सेठ चंदुलाल कस्तूरचंदजी शाह मुंबई

- १३ ,, पं. रामप्रसादजी शास्त्री मुंबई

- १४ ,, मोतीचंद गौतमचंद कोठारी एम्. ए. कलकत्ता

- १५ ,, सेठ कालप्पा अण्णाजी लेंगडे शहापुर (बेलगाम)

श्रीभाचार्य कुण्डुसागर ग्रंथमाला पुष्प नं० २५



श्रीमत्परमपूज्य विद्वच्छिरोमणि प्रातःस्मरणीय दिगंबर  
जैनाचार्यश्रीकुण्डुसागरजीमहाराजविरचित

# नरेशधर्मदर्पण

— प्रकाशक —

श्रीमान् खांदू नरेश (यांसवाहा).

*All rights reserved by the Granthamala.*

— \* —

तृतीयानृत्ति }  
१००० }

षीर. संवत् २४७०  
सन् १९४४

{ मूल्य  
कर्तव्यपाठन.

# श्रीआचार्य कुंथुसागर ग्रन्थमाला.

बहेश—परमपूज्य आचार्यश्रीके द्वारा रचित ग्रंथोंका प्रकाशन व प्रचार करना व अनुकूलताके अनुसार इतर मार्चीन जैनग्रंथोंका उद्धार तथा प्रकाशन करना है ।

## सामान्य नियम.

- १ इस ग्रंथमालाको जो सज्जन अधिकसे अधिक सहायता देना चाहेंगे वह सहर्ष स्वीकृत की जायगी ।
- २ जो सज्जन १०१) या अधिक देकर इस ग्रंथमालाका स्थायी सभासद बनेंगे उनको ग्रंथमालासे प्रकाशित सर्वग्रंथ पोस्टेज खर्च लेकर विनामूल्य दिये जायेंगे ।
- ३ जो सज्जन ५१) या अधिक देकर हितचिंतक बनेंगे उनको पोस्टेज व अर्धमूल्य लेकर प्रकाशित ग्रंथ दिये जायेंगे ।
- ४ जो सज्जन २५ या अधिक देकर सहायक बनेंगे उनका पोस्टेज व लागतमूल्य लेकर प्रकाशित ग्रंथ दिये जायेंगे ।
- ५ अन्य सज्जनोंको निश्चितमूल्यसे दिये जायेंगे ।
- ६ ग्रंथोंके मूल्यसे अर्ध इर्द्ध रकमका उपयोग ग्रंथमालाके द्वारा प्रकाशित होनेवाले ग्रंथोंके उद्धार में ही होगा ।
- ७ ग्रंथमालाके ट्रस्टडीड होकर मुंबईमें यह रजिस्टर्ड होचुका है ।

सहायता भेजनेका पता—सेठ गोविंदजी रावजी दोशी

ठि. रावजी सखाराम दोशी, कोंशाव्यक्ष, सोलापुर.

ग्रंथमालासंबंधी सर्व प्रकारका पत्रव्यवहार नीचे लिखे पतेपर करें

वर्धमान पार्श्वनाथ शास्त्री

मंत्री—आचार्य कुंथुसागर ग्रंथमाला, सोलापुर.



श्रीपरमपूज्य, पूज्यपाद, प्रातःस्मरणीय, जगद्वंश, जगदुद्धारक,  
नरेंद्रपूज्य, व्याख्यानवाचस्पति, कविवर्य,  
वादीमकेसरी, विद्वच्छिरोमणि,  
आचार्यवर्य १०८ श्रीकुन्धुसागरजी महाराज.

# ••• अर्थकर्ताका परिचय •••



महर्षि प्रातःस्वर्णाव आचार्य श्रीकृष्णसागरजी महा-  
राजने इस मंदकी रचना की है। आप एक परम बीतरागी,  
विद्वान् मुनिराज है। आपकी जन्मभूमि कर्नाटक प्रांत है  
जिसे पूर्वमें नितने ही महर्षियोंने अछंका कर नैनवर्मका मुल  
उभयछ किया था। इसलिये " कर्णेंतु अटतीति " सार्थक  
नामकी वाकर सबके कानोंमें गूंज रहा है।

कर्नाटक प्रांतके ऐश्वर्यभूत बेळगांव जिल्लेमें ऐनापुर नामक  
सुंदर नगर है। महाराज चतुर्थकुलमें कृष्णभूत अत्यंत शक्ति  
स्वभाववाले सातप्या नामक आरकोत्तम रहते हैं। आपकी धर्म-  
वर्ती साक्षात् सरस्वतीके समान सद्गुणसंपन्न थी। इसलिये सर-  
स्वतीके नामसे ही प्रसिद्ध थी। सातप्या व सरस्वती दोनों अत्यंत  
प्रेम व उदारसे देवपूजा व गुरुपारित आदि माकार्यमें सदा मान  
रहते थे। धर्मकार्यों में प्रवान्तर्ग समझते थे। उनके हृदय में  
आंतरिक धार्मिक अद्वा थी। श्रीमती सौ. सरस्वतीने संवत्  
२४२० में एक पुत्ररत्नको जन्म दिया। इस पुत्रका जन्म  
आर्तिक सुखदयकी दितीयाको हुआ। मातारिनाभोंने पुत्रका  
जीवन सुखरहित हो इस सुविचारसे जन्मसे ही आगमोक्त संस्का-  
रोंमें संहरा किया। जलकर्म संस्कार होनेके बाद ब्रह्ममुहूर्तमें  
नामकरण संस्कार किया जिसमें इस पुत्रका नाम अमर्चंद्र रखा  
गया। बादमें श्रीवर्क्य, जपरात्र्याप्त, पुस्तकपठन आदि आदि

संस्कारोंसे संस्कृत कर सद्दिशाका अध्ययन कराया । रामचंद्रके हृदयमें बाळकाळसे ही विनय, शील व सदाचार आदि भाव जागृत हुए थे । जिसे देखकर लोग आश्चर्यपुक्त व संतुष्ट होते थे । रामचंद्रको बाल्यावस्थामें ही साधु संन्यासियोंके दर्शनमें लटक इच्छा रहती थी । कोई साधु ऐनापुरमें जाते तो यह बाळक दौड़कर उनकी बंदनाके लिए पहुँचाता था । बाल्यकाळसे ही इसके हृदयमें धर्मके प्रति अभिरुचि थी । सदा अपने सहचरियोंके साथ तत्त्वचर्चा करनेमें ही समय बिताता था । इस प्रकार सोठह वर्ष व्यतीत हुए । अब माता पितापिताओंने रामचंद्रको विवाह करने का विचार प्रगट किया । नैसर्गिक गुणसे प्रेरित होकर रामचंद्रने विवाहके लिए निषेध किया एवं प्रार्थना की कि पिताजी ! इस लौकिक विवाहसे मुझे संतोष नहीं होगा । मैं अलौकिक विवाह अर्थात् मुक्तिदशमीके साथ विवाह कर लेना चाहता हूँ । मातापिताओंने पुनश्च आमइ किया । मातापिताओंकी आज्ञोच्छ्रमभयसे इच्छा न होते हुए भी रामचंद्रने विवाहकी स्वीकृति दी । मातापिताओंने विवाह किया । रामचंद्रको अनुभव होता था कि मैं विवाह कर बड़े बंधनमें पड़ गया हूँ ।

विशेष विषय यह है कि बाल्यकाळसे संस्कारोंसे सुदृढ होने के कारण यौवनावस्थामें भी रामचंद्रको कोई व्यसन नहीं था । व्यसन था तो केशव धर्मचर्चा, सासंगति व शास्त्रस्वाध्यायका था । बाकी व्यसन तो उससे घबराकर दूर भागते थे । इस प्रकार पञ्चोत्तर वर्ष पर्यंत रामचंद्रने किसी तरह घरमें वास किया । परंतु

बीचबीचमें यह भावना आगृत होती थी कि मगवन् । मैं इस गृहबंधनसे कब छुट्टूँ ! जिनदीक्षा देनेका भाग्य कब मिलेगा ? वह दिन कब मिलेगा जब कि सर्वसंगपरित्यागकर मैं स्वपरकल्प्याण कर सकूँ ?

दैवशशात् इस बीचमें मातापिताओंका स्वर्गवास हुआ । विक-राज काष्ठकी कृपासे माई और बहिनने भी विशा ली । तब रामचंद्रजीका चित्त और भी उदास हुआ । उनका बंधन छूट गया । तब संसारकी अस्थिरताका उन्होंने स्वानुभवसे एका निश्चय करके और भी धर्ममार्गपर स्थिर हुए ।

रामचंद्रके स्वसुर भी धनिक थे । उनके पास बहुत संपत्ति थी । परन्तु उनको कोई संतान नहीं था । वे रामचंद्रसे कई दफे कहते थे कि यह संपत्ति ( घर वगैरह ) तुम ही ले लो, मेरे यहाँ के सब कारोबार तुम ही चलावो । परन्तु रामचंद्र अपने स्वसुरको दुःख न हो इस विचारसे कुछ दिन रहा भी । परन्तु मनमनमें यह विचार किया करता था कि " मैं अपनी भी घरदार छोड़ना चाहता हूँ । इनकी संपत्तिको लेकर मैं क्या करूँ " । रामचंद्रकी इस प्रकारकी वृत्तिसे स्वसुरको दुःख होता था । परन्तु रामचंद्र डाँचार था । जब उसने सर्वथा गृहत्याग करनेका निश्चय ही कर लिया तो उनके स्वसुरको बहुत अधिक दुःख हुआ ।

आपने श्रीपरमपूज्य आचार्य श्री शक्तिसागर महाराजके पाद मूळको पाकर अपने संकल्पको पूर्ण किया । सन् २५ में भ्रवण-भेडगोष्ठाके मस्तकामिवेकके समय पर आपने छुछरु दीक्षा ली व

सोनागिर क्षेत्रर मुनिदीक्षा ली । और मुनि कुंथुसागरके नामसे प्रसिद्ध हुए । जब आप घर छोड़ करके साधु हुए तब आपकी धर्मपत्नी धर्मस्थान करती हुई घरमें ही रही ।

आपने अपनी सुल्लक व ऐलक अवस्थामें बहुतही धर्मप्रभावनाके कार्य किये हैं । संस्कारोंके प्रचारके लिये सतत उपयोग किया है । आपने मुनि अवस्थामें उत्तरप्रांतके अनेक स्थानोंमें विहार कर धर्मकी जागृति की है । गुजरात प्रांत जो कि चारित्र्य व संयमकी दृष्टिसे बहुत ही पीछे पड़ा था, उस प्रांतमें छोटेसे छोटे गावमें भी विहार कर लोगोंको धर्ममें स्थिर किया है ।

आपमें स्वपरकल्याणकारी निर्मल ज्ञान होनेके कारण आप सर्वजनपूज्य हुए हैं । आपकी जिस प्रकार भंपरचना कलामें विशेष गति है, उसी प्रकार वस्तुवकलामें भी आपकी दयाति है । झोलाओंके हृदयको आकर्षण करनेका प्रकार, वस्तुस्थितिको निरूपण कर भव्योंको संसारसे तिरस्कार विचार उत्पन्न करनेका प्रकार आपको अच्छी तरह अवगत है । आपके गुण, संयम आदियोंको देखनेपर यह कहे हुए बिना नहीं रह सकते कि आचार्य शातिसागरजी महाराजने आपका नाम कुंथुसागर बहुत सोच समझकर रखा है ।

आपने अपनी माता सरस्वतीका नाम सार्थक बनाया है । क्योंकि आप अपने नाम तथा काममें सरस्वतीपुत्र ही सिद्ध हुए हैं । चतुर्विंशतिभिन्नस्तुति, शातिसागर चरित्र, बोधामृतसाग, निजामशुद्धिभावना, मोक्षमार्गप्रदीप, ज्ञानामृतसागर, स्वरूपदर्शनसूर्य, नरेशधर्मदर्पण मनुष्यकृत्यसार आदि भीतिपूर्ण तरवगर्भित



खांडू राज्यमें आचार्यश्रीका सार्वजनिक भाषण. जिसमें खांडू नरेश भी उपस्थित हैं ।



खोदु राजमहलमें आचार्य श्री कंथुसागरजीका भाषण.

मंत्रालयोंकी तत्पक्षि आरके ही अगाधज्ञानरूपी खानसे हुई दे, हो रही है और होती रहेगी ।

आपके दुर्लभ संस्कृतभाषा-पंडितपर बड़े २ विद्वान् पंडित भी मुग्य हो जाते हैं ! आरकी मंत्रनिर्माणशैली अपूर्व है । वर्णन-कौशल्य निराळा है । आपस विषयोंको आधुनिक ढंगसे स्पष्टीकरण करनेमें आप सिद्धहस्त हैं । आपकी मायग-प्रतिभा शापत व गंभीर मुद्राके सामने बड़े २ राजाओंके मस्तक झुकने हैं । गुजरात प्रांतके प्रायः सभी संस्थानाधिपति आपके अन्धा-धारी शिष्य बने हुए हैं । अस्तक हमरोंकी संक्षयमें जैनेतर आपके सद्बुधदेशसे प्रभावित होकर मकारत्रय ( मघ, पांश, गदिश ) के नियमी व यमी बन चुके हैं । गुजरात प्रांतमें आपके द्वारा जो धर्मप्रभावना हुई है व हो रही है वह इतिहासके पृष्ठोपर सुवर्णवर्णोंमें चिरकालतक अंकित रहेगी । गुजरातमें कई संस्थानिकोंने अपने राज्यमें इन तपोवनके जन्मदिनके स्मरणार्थ सार्वजनिक छुट्टी व सार्वत्रिक अष्टिसादिन मनानेके कर्मान निकाले हैं । सुशासना स्टेटके प्रजाप्रसन्न नरेश तो इतने मज्ज बन गये हैं कि महाराजका जहा २ विहार होता है वहां प्रायः उनकी उपस्थिति रहती है । कभी अनिवार्य राज्यकार्यसे परवश होकर महाराजसे विदा लेनेका प्रसंग आनेपर माताकी विछुडते हुए पुत्रके समान नरेशकी आँवोंमेंसे आंसु बहते हैं । घम्य है ऐसी गुरुमक्ति । युवराज कुमार साहेब रणभ्रीतसिंहजी पूज्यवर्षके परममज्ज हैं । वे कई समय महाराजकी सेवामें उपस्थित होकर आत्महितके तत्त्वोंको पृच्छते हुए महाराजकी सेवामें ही दीर्घ समय व्यतीत करते

हैं। तारंगजीसे महाराजका विहार होनेका समाचार जानकर कुमार साहेबसे रहा नहीं गया, वे पूज्यश्रीके चरणोंमें उपस्थित होकर ( अश्रुपात करते हुए ) महाराजसे निवेदन करते हैं कि स्वामिन् ! पुन कब दर्शन मिलेगा ? कितनी अद्भुतमक्ति है यह ! पूज्यश्रीने आज गुजरातमें जो धर्मजागृति की है वह “ न भूतो न भविष्यति ” है। गुजरातमें जैन क्या, जैनेतर क्या, हिंदू क्या, मुसलमान क्या, उनके चरणोंके मल हैं। आज पूज्यश्रीका स्थान बहुत ऊंचा है। अछवा, माणिकपुर, वेयापुर, इंगरपुर, बांसवाडा आदि अनेक राज्योंके अधिपति आपके सद्गुणोंसे मुग्ध हैं। पिछले दिन बड़ोदा राज्यमें आपका अपूर्व स्वागत हुआ। राज्यके न्यायमंदिरमें स्टेटके प्रधान - सर कृष्णमाचारीकी उपस्थितिमें आचार्यश्रीका सार्वजनिक तत्त्वोपदेश हुआ।

आप भगवान् समंतमद्र जिनसेनादिका स्मरण दिखाते हैं। ऐसे महाविभूतियोंसे ही धर्मका मुख उज्ज्वल होता है। ऐसे प्रातः स्मरणीय पूज्य महर्षिके चरणोंमें त्रिकाळ अनगत नमोस्तु है।

प्रकृत ग्रंथ भी श्रीपरमपूज्य आचार्यश्री की निर्मल वर्धमान चारित्रिके फलसे उत्पन्न विद्वत्ताके द्वारा निर्मित है। अभी कुछ दिन पहिले खांदु राज्यमें महाराजका पदार्पण हुआ, वहां अपूर्व धर्मप्रभाषना हुई। उसकी स्मृतिमें श्री खांदु नरेशने इसे प्रकाशित कराया है, उनके इस साहित्यप्रेम व गुरुभक्तिके लिए हम कृतज्ञ हैं।

विनीत—गुरुचरण सेवक,  
वर्धमान पार्श्वनाथ शास्त्री  
मंत्री—श्रीआचार्य कुंधुसागर ग्रंथमाला.

नरेशचर्मदण—



श्रीगुरुभक्त, प्रभावत्सल, न्यायनीतिनिपुण  
स्वनामपन्न्य खोदुनरेश शंकरसिंहजी साहय महादुर  
( इष मंथके प्रकाशक )

उनका भाग्य इससे भी कहीं ऊंचे पदकी प्राप्तिके लिए आगे २ दौड़ता जा रहा था । उस समय महाराजलजी श्रीविजयसिंहजीके महाराज कुंवर श्रीउम्मेदसिंहजी अपने पिताके बाद राज्याधिकारी हुए और उनके महाराज कुंवर श्रीभवानीसिंहजी वंशपुरके नरेश हुए लेकिन उनके कोई संतान न थी । इसलिए खांदुके छोटे कुमार बहादुरसिंहजी जो तेजपुर गोद गये थे, वंशपुरकी गादीपर गोद ले लिये गये और महाराजलजी हुए । इधर महाराज सरदार-सिंहजीके बाद महाराज मानसिंहजी हुए और मानसिंहजीके बाद महाराज फतेहसिंहजीने राज्य किया । वे बड़े पराक्रमी थे । उनके कुंवर श्रीजसवंतसिंहजीका युवावस्थामें ही स्वर्गवास हो जानेसे महाराज श्रीफतेहसिंहजीके पौत्र श्री रघुनाथसिंहजी गादीपर आये । आप बड़े स्वामिभक्त थे । अपने माळिकको माळिक समझा । उन्होंने अपने स्वहस्तमें कस्टम व अवकारी इक्क वंशपुर राज्यका कर्ज विशेष बढ जानेसे ऋणमुक्तिके हितार्थ इन दकोको वंशपुर नरेशके चरणोंमें समर्पण कर दिये । तबसे इन दो दकोके सिवाय फारेस्ट उद्युडीशियल पोळिस-माळ इत्यादि २ तमाम दुसरे इक्कोका आज तक स्वतंत्र रूपसे खांदु संस्थान भोग रहा है । महाराज रघुनाथसिंहजीके सुपुत्र विद्यमान महाराज साहब श्रीशंकरसिंहजी आजकल खांदु नगरकी उन्नतिपर कटिबद्ध हैं । महाराज साहबका जैसा नाम है वैसे ही गुण हैं । आप संतोंकी सेवा करनेमें अग्रगण्य हैं । आपकी धर्मपरायणता सद्भावना सरलजीवन प्रशंसनीय है । इतनी बड़ी जागीर होते हुए भी आपने इस वैभवका कभी भी उपभोग करनेकी इच्छा प्रगट नहीं की है । आप जबसे कुंवर थे तबसे स्वोपार्जित द्रव्यसे ही अपने जीवनका पोषण करना आपका आदर्श ध्येय था और आज भी स्वतः कृपा करके अपने

जीवनका निर्वाह करते हैं। श्रीसच्चिदानंद आनंद स्वरूपकी कृपासे आपके दो सुकुमार भोपाळसिंहजी व गंगासिंहजी है। आपके जीवनश्रेणीको देखते हुए श्रीपद्म भगवन् रामचंद्रजीका स्वरण हो जाता है और धाना ही खाटिए। क्यों कि ये भी उनके ही वंशज हैं। आपके दोनो कुमारोंका आदर्शजीवन स्वयंशुशके समान प्रतीत होता है और श्रीमान् अष्ट कुमार भूवाळसिंहजी साइब पितृमऊ आदर्श चरित्रशाली हैं। विद्वान्, गुणवान्, धैर्यवान् व अनेक सद्गुणोंसे युक्त हैं। श्रीमान् महाराज साइब श्रीगुरुदेव श्रीस्वामी नर्मदानंदजीके प्रसादसे कठिनसे कठिन दुःखमें भी धैर्य धारण कर दुःखमें भी सुख मनाते रहे हैं।

आपकी खांदुनगरीमें महान् पोलिटिकल व्यक्तीयाँ रेसिडेंट मेजर ए. जी. जी. रातपूताना व बर्ड युरोपियन ऑफिसर्स, श्रीमान् महाराजजी साइब बहादुर इत्यादि २ ने अतिथ्य साकार पाया।

खांदु संस्थानके संबंध लुनावाडा, शाबुशा, माळपूर, रनासन, पीपळोदा आदि बडे २ राज्य व सूर, ईडर, केरोट, मनकोडा इत्यादि संस्थानोंके साथ हुए हैं। आप श्रीमहाराजाश्री उदयपुरके दर्शनार्थ पधारे थे और वहां आपका उत्तम प्रकारसे सम्मान हुआ एवं श्रीमहाराजाजीके दरबारमें बैठक व दोनों ताजिम प्राप्त है। आपका अंतःकरण दीनदुःखियोंकी दशाको देखते ही गद्गद होजाता है। आपकी अहर्निश यही भावना बनी रहती है कि मेरी प्रजा किस प्रकार समृद्धिशाली बने। आपने अजमेर मेयो कॉलेजसे डिप्लोमा प्राप्त की है। वैसे ही आपके राजकुमारने भी डेवी कॉलेज इंदौरसे डिप्लोमा प्राप्त की है। आप राजनीतिज्ञ हैं। खांदु नगरीमें श्री आचार्य ... जीके पदार्पणसे अनेक आत्माओंको

पदेश द्वारा कल्याण प्राप्त हुआ है। उससे केवल श्रीमद्दत्तात्रेय साहब  
 खांदुकी आंतरिक भावनामें ही विद्युत्शक्ति का काम किया है।  
 उनके सरल प्रेमी स्वभावने ही तपोनेधि श्रीआचार्यजीके हृदयमें  
 स्थान प्राप्त किया है यह बात कम नहीं है बल्कि ऐसे संतोंके  
 ज्ञानामृतवचनोंका पान करनेसे नरेशधर्मके यथार्थ स्वरूपको पहि-  
 चानेकी लालसा वृद्धिगत होनेसे महाराज साहबके अंतःकरणमें  
 एक प्रकारकी टाकंठा होरही है कि कब संतोंके समागमसे सच्चे  
 स्वरूपको पहचान सकूँ। आपके असीम प्रेमसे त्यागमूर्ति श्री  
 परमहंस परिव्राजकाचार्य श्रीगुरु नर्मदानंदजी स्वामी, श्रीमद् त्याग-  
 मूर्ति स्वामीजी श्री नित्यानंदजी नेपाळी व अनेक महान् व्यक्ति-  
 योंने खांदु नगरीको अपने पदकमलोंसे पावन किया है और महा-  
 राज साहबके दबे हुए सुसंस्कारोंमें कल्याणकी जगृति उत्पन्न  
 कर दी है। इसी तरह तपोनेधि श्रीमद् जगद्गुरु आचार्यश्री  
 कुंथुसागरजीने पधारकर विशेष रूपसे अंतर्भावनामें परिवर्तन  
 कर दिया है बल्कि कल्याणमार्गका दिग्दर्शन करा दिया है  
 फलतः श्रीमद्दत्तात्रेय साहब शंकरसिंहजी व उनके राजपरिवारमें  
 विशिष्ट आत्मकल्याणकी भावना जागृत हुई है एवं सद्गुरुओंके  
 दर्शनकी लालसा बढी हुई है। हमारी आंतरिक प्रार्थना है कि सद्-  
 गुरुओंका प्रसाद खांदु नरेश, राजपरिवार व प्रजावर्गको सन्मार्गगामी  
 बननेमें सहायक होगा।

राजमठ-विनांत,

मदनमोहन सोमेश्वर भट्ट

(साबुआनिवासी)

कारभारी संस्थान खांदु.

## ★ नरेशधर्मदर्पण ★



धीवं जिनं हरिहरं विमलं च बुद्ध,  
 नत्वा हिताय वरशांतिसुधर्मपादौ ।  
 प्रथो वरो नृपतिधर्मसुधर्मणोऽयं,  
 सुश्रेण कुंथुगजिना च विरच्यतेऽथ ॥ १ ॥

संस्कृतार्थ—विष्णुविनायनार्थ, नरिणकतापरिदारार्थं शिष्टा-  
 चारपरिपाकनार्थं गुणामरणार्थं च इष्टदेवतागुरुनमस्कारं कृत्वा-  
 चार्थः प्रतिष्ठा क्रियते, किमिति ? विरच्यते, केन ? कुंथुगजिना,  
 कुंथुसागराचार्य इति प्रख्यातेन सूरिणा, कथंभूतेन ? सुश्रेण धीमता  
 न्यायव्याकरणछंदोच्छंकारादिशास्त्रकृशलेन, कः प्रथः, किं नाम  
 वेपः ? नृपतिधर्मसुधर्मणिति विप्रुतः [ नरेशधर्मदर्पण ] कथंभूतः  
 वरः, अम्युदयनिश्रेयसकारणत्वात् श्रेष्ठः, किमर्थं विरच्यते—  
 हिताय मन्वाना हिताय ऐहिकपारलौकिकसुखप्राप्त्यर्थं, कं नत्वा,  
 जिनं नयति दृढं वकर्मठकर्मारतान् इति जिनः सं धीतरागं,  
 हरिहरं, विगतमलं बुद्धं वा, नास्त्यत्र माग्निर्विवादः, अपितु तयोक्त  
 गुणयुक्तं नत्वा, तथा च दीक्षाशिक्षागुरुं आचार्यवरशांतिसागर  
 सूरिं, सुधर्मसागरसूरिं च नत्वा प्रथोऽयं विरच्यते ॥

Having bowed to Shree Jineshwer Hrihar  
 Budha this book named "Naresb Dharma-  
 Darpan " [ mirror showing the duties of a king ]  
 is written by Shree Digamber Acharya Kunthu-  
 sagarji for procuring universal peace.

जिसने कर्मरूपी घत्रुको जीत लिया है एवं अंतरंग बहिरंग संपत्तिको देनेमें जो समर्थ हैं ऐसे गुणसे विशिष्ट जिन, हरिहर, बुद्धके नामसे प्रसिद्ध कोई भी क्यों न हों, जो आत्मकल्याण करनेकी इच्छा रखनेवाले मठ्योंकी व नरेशोंको पथप्रदर्शन करते हों, ऐसे परमदेव भगवान् एवं मेरे दीक्षागुरु व शिक्षा गुरु श्री चारित्र्यचक्रवर्ति आचार्य शान्ति-सागरजी व सुधर्मसागरजीके शरणमें नमस्कार कर यह नरेशधर्मदर्पण ग्रंथकी रचनाकी जाती है। इसप्रकार विद्व-च्छिरोमणि आचार्य श्री कुंथुसागर महाराज प्रतिज्ञा करते हैं। प्रजाओंको न्यायपूर्वक पालन करनेका दायित्व जिन शासकों पर है उनके कर्तव्यपथको सूचित करना यह आचार्यश्री का उद्देश्य है। इसी पवित्र हेतुसे इस ग्रंथका निर्माण किया जाता है।

वीतरागपरमदेव जिन हरिहर पुण्ड्र देवायरोज्ये नमस्कार करीने ग्रंथ निर्माण्यु करवा भाटे आचार्य प्रतिज्ञा करे छे. नरेश धर्मदर्पण्यु नामना आ ग्रंथ संपूर्ण्यु करेना नारा करवावाणो तथा आ लोकमां अने परलोकमां पण्यु मनवाधीत इल आपवावाणो छे. ते भाटे आ ग्रंथ स्वा नंदरसिक, परमध्याण्यु परम विद्वर्ष्य श्रीकुंथुसागरनामना दिगंभर नैन आचार्ये दुनीआना समस्त एषोना हितने भाटे अनावीने प्रसिद्ध करे छे. भाटे आ ग्रंथनु संपूर्ण्यु रीते ध्यानपूर्वक मनन करवुं जेधम्मि छे जेथी तेनी पूरेपूरी महत्ता आत्माभां इसी जय अने तेना रसा-स्वादन थी पोतानो आत्मा अलग थवा न पावे.

वीतराग परमदेव जिन, हरिहर पुद्द आदि नांवांचें विरुपात इष्टदेवांस नमस्कार करून आचार्य ग्रंथनिर्माण करण्याची प्रतिज्ञा करितात. " नरेश्वरर्मदर्पण " नामक ग्रंथ सर्व दुःखाचा नाश करून इह व परलोकीं मनोवांछित फळ देणारा आहे. स्वानंदरसिक परमदयाळु परम विद्वद्दर्प सुप्रसिद्ध दिगंबर जैनाचार्य श्री १०८ कुंधुसागर महाराज यांनी जगांतील सर्व जीवांचें हिताकरिता हा ग्रंथ तयार केला आहे. तरी या ग्रंथाचें ध्यान व मननपूर्वक वाचन केल्यानें आत्मा आपल्या स्वस्वरूपाचा प्राप्त करून घेऊ शकेल आणि आत्मसाम्राज्यरूपी स्वराज्यामध्ये अभिष्ठित होऊ शकेल.

ಯಾವನು ಪಂಚೇಂದ್ರಿಯಗಳನ್ನೂ, ರಾಗದ್ವೇಷಾದಿ ಕರ್ಮಗಳೆಂಬ ಕ್ರಮಗಳನ್ನು ಜಯಿಸಿರುತ್ತಾನೆಯೋ ಅಂಥಹ ಜಿನೇಶ್ವರ ಬುದ್ಧ, ಹರಿಹರನಿಂದ ಹೆಸರಾಗಲಿವೆ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ವೀತರಾಗ ದೇವನನ್ನು ನಮಸ್ಕರಿಸಿ ಇಹ-ಪರಲೋಕಗಳಲ್ಲಿ ಮನೋಬಲಹಿತ ರಾಜ್ಯಲಕ್ಷ್ಮಿಯನ್ನೂ ಅರ್ಥಾತ್ ಅರ್ಥಸ್ವ ಫಲವನ್ನುಂಟು ಮಾಡುವಂಥ ಮತ್ತು ಸಮಸ್ತ ಕ್ಷೇತ್ರಗಳನ್ನು ನಾಶ ಮಾಡುವ " ನರೇಶ್ವರಮೃದಪಣ " ವೆಂಬ ಗ್ರಂಥವನ್ನು, ಸ್ವಾನಂದರಸಿಕರೂ ಪರಮಹಯೋಗಿಗಳಾದ ವಿದ್ವತ್ಪರ್ಯ ಅಚಾರ್ಯ ಶ್ರೀ ಕುಂಭಸಾಗರ ಸ್ವಾಮಿಗಳು ಸಮಸ್ತ ವಿಶ್ವದ ಶಾಂತಿಗೋಸ್ಕರವಾಗಿ ರಚಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ಅದುದರಿಂದ ಅವನ್ನು ಮನನಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬ ಭವ್ಯನೂ ಓದಬೇಕು. ಈ ಗ್ರಂಥವನ್ನು ಓದುವುದರಿಂದ ಈ ಅತ್ಮನು ತನ್ನ ಯಥಾರ್ಥ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಪ್ರಾಪ್ತಿಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಲು ಸಮರ್ಥನಾಗುತ್ತಾನೆ ಮತ್ತು ಅತ್ಮಸಾಮ್ರಾಜ್ಯವೆಂಬ ಸ್ವರಾಜ್ಯವನ್ನೂ ಪಡೆಯುವನು.

मन्त्रः—हे गुरुदेव ! इस दुनियामें उत्तम राजा कौन कहलाता है ? कृपया जनका लक्षण बतलाईये ।

उत्तरः—

दुष्टप्रजानां दमनं च कृत्वा शिष्टप्रजानां यमिनां च रक्षां ।  
करोति यो दुर्व्यसनाद्विरक्तः स एव श्रेष्ठो भुवि राजवर्गे ॥९॥  
एवं सदा रक्षति राजतंत्रं, ज्ञातुं नृपः कोऽपि भवेन्न शक्तः ।  
तत्कार्यसिद्धिं यदि वीक्ष्य शक्तो, भवेत्कदाचिद्भुवि नान्यथैव ॥१॥

संस्कृतार्थ—हे गुरुदेव ! कोऽत्रो शासकः इति पृष्ठे सति प्रतिपाद्यतेऽत्र मंत्रकारैः । शासकस्य कर्तव्यं दुष्टनिग्रहः शिष्ट परिपालनं च, येन चास्मिन् संसारे शांतिमुखादिकं भवेत्, दुष्ट-प्रजानां हिंसानृत्तस्तेयादिसपरिग्रहस्तानां परीक्षाकरणशीलानां दमनं कर्तव्यं, तथा च शिष्टानां सज्जनानां परोपग्रहनिरतानां अभ्युदयनिश्रेयसमार्गप्रदर्शकानां यमिनां संधमिनां च सदा पालनं कर्तव्यं । दुष्टानां निग्रहेणैव शिष्टजनानां मार्गो निष्कण्टको भवेत् येन च ते साधवो लोकहितकांक्षणं कुर्युः । पुनः कर्मभूतः भवेत्तस्य शासकः । दुर्व्यसनाद्विरक्तः मद्यमांसमधुसेवनं, चौर्याखेट परदारपण्यायानासकितश्चेति सप्तव्यसनानि, एतानि संसारदृष्टि-कारणानि इहामुत्र च दुःखहेतुकानि वर्तन्ते । ये च राजानो व्यसने-भेदेऽप्रासक्ता भवन्ति ते च राज्यालनविषयेऽनासक्ताश्च भवेयुः, एवं च प्रजापरिपालनं सम्यक्तया न स्यात् । प्रजाश्च व्यसनाक्रांता भवेयुः । तस्माद्यथोक्तगुणव्यशिष्टः शासको यदि भवेत्तर्हि स एव राजवर्गे श्रेष्ठ इति कथ्यते ।

एवं दुष्टनिग्रहशिष्टश्रेणादिविधिना यः आप्नुनवत् प्रजापरिवाहनं करोति, राज्यतंत्रस्य स्थणं च करोति स एव प्रशस्तः शासकः । तस्यांतरंगं कोपि न ज्ञातुं समर्थः, सः किं विचारयति किं वा करोतीति ज्ञातुं न शक्नोत्यन्यः । स च सदा लोकहितकारकसाधनेष्वेव प्रवर्तयति । यदा च तस्य कार्यसिद्धिर्भवति तस्य मधुरफलं चास्वादिषु लोके प्राप्नोति तं दृष्ट्वा कदाचित् जानति । यदि सः राज्यतंत्रप्रवीणो नृपतिः राज्यरक्षणोपायं गुप्त-रूपेण न करोति तर्हि दुराचाररताः राजानः तं ज्ञात्वा पूर्वत एव स्वकार्यसिद्धिं प्रति यत्नं कुर्वन्ति इति प्रजानां कष्टश्च संजायते । अतो राजनीतिं मार्गमनुसृत्य राज्यतंत्ररक्षणोपाये कर्तव्यं कार्यम् ।

( That King is the best ) who conducts the administration of his body politic in such manner that no other ruler can decipher it before its complete achievement. After complete accomplishment of his objects the other ruler may perhaps know the inner currents, but not otherwise or [ tell them ]. Such a ruler, like Ramchandraji and Bharat is always free from distractions and also achieves his own welfare as well as that of others and at last attains Salvation.

जो राजा सुष्टोका निग्रह करे शिष्ट व साधु संतोका संरक्षण करता है एवं संपूर्ण उपमनोते ( मद्य, मांस और मदिराका सेवन करना, चोरी करना, शिकार करना,

परस्त्रीसेवन करना और वेश्यागमन करना ये सप्त व्यसन हैं । ) रहित होते हुए अर्थात् संपूर्ण दुराचारसे रहित होते हुए अपने राज्यतंत्रको अर्थात् राज्यरक्षणनीतिको इस प्रकार सुरक्षित और गुप्त रखता है कि कोई भी दुराचारी राजा उसको जाननेमें समर्थ नहीं होसकता । किन्तु जब उस राज्य-तंत्रका कार्य सिद्ध हो जाता है तब उस कार्यको देखकर उस राज्यतंत्रका ( राज्यरक्षणनीतिका ) अभिप्राय भले ही लगा सकता है ( जान सकेगा ) अन्यथा कभी नहीं । यदि वह दुराचारी राजा प्रयत्नसे ही राज्यतंत्रको जानेगा तो अपने दुराचारको प्रबल बनानेमें तत्पर रहेगा, और सारे विश्वको पापरूपी समुद्रमें जरूर डुबा देगा । इसलिये वह उत्तम राजा अपने राज्यतंत्रको अनर्घ्यमणिके समान गुप्त रखता है । ऐसे राजाको उत्तम-राजा कहते हैं । और ऐसे राजा ही भरतचक्रवर्ति रामचन्द्रजीके समान इस लोकमें स्वपरकल्याण करते हुए भी स्वहस्तसे दानपूजादि करते हुए उत्तमोत्तम कार्य करके पीतलक्ष्मीका मिषपति बनेगा अर्थात् वह राजा शीघ्रतासे मोक्ष जायगा । ऐसा जान कर पूर्वोक्त कार्य करनेसे ही नरजन्म सफल होगा । और राज्यकृत्त्व पूर्ण होगा । यदि पूर्वोक्त कार्य कोई राजा न करे तो उसका जीना मरना दोनों ही समान है ऐसा समझना चाहिए । इस प्रकार उत्तमराजाका यह लक्षण है ।

જે રાજા દુષ્ટલોકોનું શાસન કરીને સાધુ મહારાત્માઓને સંરક્ષણ કરે  
 છે એવું જે રાજા સંપૂર્ણ વ્યસનોથી (મદ્ય, માંસ, દારૂનું સેવન, જીવારુ,  
 ચોરી, પરસ્ત્રી સેવન અને વેશ્યાગમન કરવું એ સાત વ્યસન છે )  
 રહીત હોવા છતાં [ સંપૂર્ણ દુરાચારથી મુક્ત હોવા છતાં ] પોતાના  
 રાજ્યતંત્રને અર્થાત રાજ્ય રક્ષણનીતિને એવી રીતે સુરક્ષિત અને ગુપ્ત  
 રાખે છે કે ઘોઠપણ દુરાચારી રાજા તેને જાણી ન શકે, પણ જ્યારે તે  
 રાજ્યતંત્રનું કાર્ય સિદ્ધ થઈ જાય છે ત્યારે તે કાર્યને દર્શાવે તે  
 રાજ્યતંત્રનું [ રાજ્યરક્ષણ વિષિનું ] અનુમાન ભણે તે ( દુરાચારી  
 રાજા ) કરી શકે, તે શિવાય તો નહિજ. પણ જે તે દુરાચારી રાજા  
 પ્રથમથીજ તે રાજ્યતંત્રને સમજી જશે તો પોતાના દુરાચારરૂપી  
 પ્રપંચી જાળને સખળ ખનાવવામાં જરૂર તે મરામુલ રહેશે, એટલુંજ  
 નહિ પણ આખી દુનિયાને પાપરૂપી સમુદ્રમાં ડુબાવી દશે તે  
 રાજાએ ( ઉત્તમ રાજાએ ) પોતાના રાજ્યતંત્રને ચિંતામણી સમાન  
 સુરક્ષિત રાખવું જોઈએ અને તે રાજા ઉત્તમરાજા તરીકે ઓળખાય  
 એટલુંજ નહિ પણ ભરતચક્રિ સમચંદ્રની માફક લોકમાં સ્વપર  
 કલ્યાણ કરીને અને પોતાના હાથે દાનપૂજા કરી તથા ઉત્તમોત્તમ કાર્ય  
 કરીને મોક્ષરૂપી લક્ષ્મીને પ્રિય પત્ની બનશે અર્થાત મોક્ષગાંધી બનશે.  
 એવું જાણીને પુર્વોક્તકાર્ય કરવામાંજ નરવન્મની સર્થકતા છે. કેલ-  
 ચીત પુર્વોક્ત કાર્ય ઘોઠ રાજા ન કરે તો એમનું જીવન અને મરવું  
 બન્ને સમાન છે એમ સમજવું જોઈએ, એવી રીતે ઉત્તમ રાજાનું  
 લક્ષણ કહ્યું છે.

प्रश्न—भो गुरुवर्या ! या जगामध्ये उत्तम राजा कोणास म्हणता येईल ? तें कृपा करून सांगा.

उत्तर—जो राजा द्रष्टृ लोकांचे दमन करून साधु-संतांचें संरक्षण करितो आणि सर्व व्यसनापासून ( मद्य मांस भक्षण करणें, चोरी करणें, शिकार करणें परस्त्रीसेवन करणें, वेद्यागमन, जुबा खेळणें, पसपातादि पापापासून ) अर्थात् सर्व दुराचारापासून दूर राहून आपलें राजतंत्र व राज्यरक्षण नीतीस अशा रीतीनें गुप्त व सुरक्षित राखतों कीं दुसरा कोणीही दुराचारी अथवा नास्तिक त्यास जाणू शकू नये. ज्या वेळेस त्या राज्यतंत्राचें किंवा नीतीचे कार्ये पूरे होईल त्या वेळेसच तो [ दुराचारी राजा ] त्या राज्यतंत्राचे अथवा नीतीचें अनुमान करूं शकेल, तर त्या दुराचारी राजास प्रयमपासूनच त्या राज्यतंत्राची अथवा नीतीची माहिती झाली तर तो दुराचारी राजा आपलें द्रष्टृकार्यास सिद्धीस नेणेस तयारीत राहील आणि तेंचें करून संपूर्ण जगास पापरूपी समुद्रांत घुटाविणेस कारणीभूत होईल. उत्तम राजाने आपल्या राज्यतंत्रास अथवा नीतीस चिंतामणिरत्नाप्रमाणें किंवा हुना त्याहीपेक्षा जास्त सुरक्षित व गुप्त ठेविलें पाहिजे. आणि असेच राजे सम्राट् भरतचक्रवर्ति श्रीमद् महाराजा श्री रामचंद्रजी आदि राजा सारखे स्वतःच्या हातून दानपूजा परोपकारादि उत्तमोत्तम कार्ये करून स्वात्मचिंतन व दुस-

ವ್ಯಾಜಿ ಹಿತಸಾಧನ ಕಠಿಣ ಮೋಕ್ಷರೂಪಾ ಉತ್ತಮ ಸಂಪಾದನ  
 ಕರತೀಕ ಹೆ ನಿ.ಸಂಘಯ ಕರೆ ಆಹೆ. ಜೆ ರಾಜೆ ಅಸೆ ( ಉತ್ತಮ  
 ರಾಜಾಪ್ರಮಾಣೆ ) ಧರ್ಮನ ನ ಡೆವತೀಕ ತ್ಯಾಚೆ ಜಗಣೆ ಏ ಪರಣೆ  
 ಸಾರಕೆಂಚ ಆಹೆ ಅರ್ಥಾತ್ ತೆ ಜಿವೆಂತ ಅಸರ್ತಾಹಿ ಮೆಲ್ಯಾಪ್ರಮಾಣೆ  
 ಸಮಜಾಚೆ ಯಾ ಪ್ರಮಾಣೆ ಉತ್ತಮ ರಾಜಾಚೆ ಉತ್ತಮ ಆಹೆ.

ಪ್ರಶ್ನೆ:—ಗುರುವರ್ಯಾಣೆ ! ಈ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಯಾರು ಉತ್ತಮ  
 ರಾಜರೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುವರು ? ಮತ್ತು ಅವರ ಲಕ್ಷಣವೇನು ? ದಯೆ  
 ವಿಟ್ಟು ಹೇಳಿ ?

ಉತ್ತರ:—ಯಾವ ರಾಜನು ದುಷ್ಟಪ್ರಭೆಗಳ ನಿಗ್ರಹ ಮತ್ತು ಶಿಷ್ಟ  
 ಪ್ರಭೆಗಳಲ್ಲಿ ಅನುಗ್ರಹ ಮಾಡುತ್ತಾನೆಯೋ, ಮತ್ತು ಸಮಸ್ತ ವ್ಯಸನಗಳಿಂದ  
 (ಮದ್ಯ, ವಶಾಂಕ, ಮಥಗಳನ್ನು ಸೇವಿಸುವುದು, ಕಳವು ಮಾಡುವುದು, ಬೀಟಿ  
 ಯಾಡುವುದು, ಜೂಜಾಡುವುದು, ಪರಸ್ಪ್ರೀಗಮನೆ ಮತ್ತು ವೇಶ್ಯಾಗಮನೆ,  
 ಈ ಏಳು ವ್ಯಸನಗಳು) ರಹಿತನಾಗಿ ಅರ್ಥಾತ್ ಸಮಸ್ತ ದುರಾಚಾರ  
 ಗಳಿಂದ ನಿವೃತ್ತನಾಗಿ ತನ್ನ ರಾಜ್ಯಶಂಕ್ರ ರಾಜ್ಯರಕ್ಷಣಾ ನೀತಿಯನ್ನು  
 ಬೇರೆ ಯಾರಾದರೂ ದುಷ್ಟರಾಜರು ತಿಳಿಯದಂತೆ ಸುರಕ್ಷಿತವಾಗಿಯೂ  
 ಮತ್ತು ಗುಪ್ತವಾಗಿಯೂ ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆಯೋ, ಅವನೇ ಉತ್ತಮ  
 ರಾಜನು. ಆ ರಾಜನೀತಿಯ ಕಾರ್ಯವು ಸಿದ್ಧವಾದನಂತರ ಅವನ ರಾಜ  
 ನೀತಿಯನ್ನು ಬೇರೆ ದುಷ್ಟರಾಜನು ಊಹಿಸಬಹುದು. ಅಪ್ಪರವರೆಗೆ ತಿಳಿ  
 ಯಲಸಾಧ್ಯವು. ತನ್ನ ರಾಜ್ಯಶಂಕ್ರವು ದುರಾಚಾರಿಗಳಿಗೆ ಗೊತ್ತಾದರೆ  
 ಅವರು ಮತ್ತೆ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ದುರಾಚಾರಗಳನ್ನು ಬೆಳೆಸುವುದರಲ್ಲಿ ಸಂಲಗ್ನ  
 ರಾಗುವರು. ಮತ್ತು ಸಂಪೂರ್ಣ ವಿಶ್ವವನ್ನು ಪಾಪರೂಪೀ ಸಮುದ್ರದಲ್ಲಿ  
 ಮುಳುಗಿಸುವರು. ಆದುದರಿಂದ ಯಾವ ರಾಜನು ಅನರ್ಥರತ್ನದಂತೆ  
 ತನ್ನ ರಾಜ್ಯಶಂಕ್ರನ್ನು ಗುಪ್ತವಾಗಿಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆಯೋ ಅವನೇ  
 ಉತ್ತಮ ರಾಜನೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ. ಇಂಥಹ ಉತ್ತಮ ರಾಜರು  
 ಭವತಚಕ್ರವರ್ತಿ ರಾಮಚಂದ್ರರಂತೆ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಸ್ವದವಕಲ್ಯಾಣವನ್ನು

ಮಾಡುತಾ ಮತ್ತು ಸ್ವಹಸ್ತದಿಂದ ದಾನಪೂಜಾದಿ ಉತ್ತಮೋತ್ತಮ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಮಾಡಿ ನೋಕ್ಷಲಕ್ಷ್ಮಿಯ ಪ್ರಿಯಪತಿಗಳಾಗುವರು ಅಂದರೆ ಅಂಶಹ ರಾಜರು ಶೀಘ್ರ ಮುಕ್ತಿಸೌಖ್ಯವನ್ನನುಭವಿಸುವರು. ಈ ಪ್ರಕಾರ ತಿಳಿದು ಪೂರ್ವೋಕ್ತ [ ದುಷ್ಪನಿಗ್ರಹಾದಿ ] ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಮಾಡುವುದರಿಂದ ನರಜನ್ಮ ಸಫಲವಾಗುವುದು. ಮತ್ತು ರಾಜನ ಕರ್ತವ್ಯದ ಪಾಲನೆಯೂ ಆಗುವುದು. ಯಾವ ರಾಜನು ಪೂರ್ವೋಕ್ತಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಮಾಡುವುದಿಲ್ಲವೋ ಆ ರಾಜನ ಜನ್ಮ ಮತ್ತು ಮರಣ ಇವೆರಡೂ ಸಮಾನಗಳೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಈ ಪ್ರಕಾರ ಉತ್ತಮ ರಾಜನ ಲಕ್ಷಣ ತಿಳಿಯಬೇಕು.

मदन—हे स्वामिन् ! मध्यम राजा किसको कहते हैं यो कृपया बतलाइये ।

उत्तर—

मध्यम राजाका स्वरूप.

ब्रवीति यः कार्यवशाद्यथैव, करोति कार्यं सुखदं तथैव ॥  
सर्वस्वनाशोऽपि न चान्वयैष, करोति भूपोस्ति स मध्यमो हि ॥

संस्कृतार्थ—यश्च वृपतिः राष्ट्ररक्षणोपायं स्वेषित कार्यं च

तसिद्धिं यावत् नान्यैस्सह गदति अपितु स्वातंग एव विचार्य  
करोति, तथा चोक्तं “ हृदयं च न विश्वायं राजभिः ” राजभिः  
कदाचित् स्वहृदयमपि न विश्वायम्, किं पुनान्यजनविषये ।  
परंतु सदा स्वपरहितसाधकमेव कार्यं करोति, प्रजानां सुखाय च

यतते, अल्पं वचनं प्रवर्ति, कदाचित् कार्यवशादेव वदति, बहु-  
 जल्पनेनविशवाहसंजायते लोकं, इति विदित्पुत्राद्वन्दे  
 करोति । यच्च वचसा वदति तच्च कार्यकणेन वदति ।  
 प्राणेषु गतेष्वपि सर्वस्वविनाशेऽपि न्यायमार्गात् न प्रविशति इति  
 सो मध्यमो नृतिरिति हेयः ॥३॥

That ruler is a mediocre ruler, who if he  
 promises to do something due to certain circum-  
 stances fulfils his promises and achieves the object  
 by bringing a happy and successful end. Such a  
 ruler accomplishes the object even at the cost of  
 everything.

राज्यतंत्रका अर्थात् राष्ट्रपरतन्त्रादिभिः कृत्वा मत्त-  
 नीबोको संसार दुःखसे मुक्त करनेके विद्युत्के किडी  
 भी मनुष्यके सामने नहीं करते हुए मनुष्यके कार्यको  
 मुझे स्वयं सुत्तरीलीसे करना चाहिए कि यदि कदाचित्  
 मुझे विशेष कार्यवशात् करना पड़े तो हूँ, हूँ: मोच करके  
 ( वास्तविकताका निक्षय करके और सही ध्यान करके )  
 करना चाहिए । क्यों कि किडूह संकेतके अन्तर्गत गिने  
 जाते हैं. अर्थात् अपने विचारोंके (संकेत) सामने मगद  
 करना पट गया तो जैसा विचारके अन्तर्गत गिना गया अर्थात्  
 जैसा मुझसे कहा गया है क्यों मनुष्य स्वपर जीवोंके  
 सुखशांति देनेवाले [ व्यसक्तके हृदयोंके हृदय ]  
 श्रेष्ठ कार्यको करना चाहिए, किन्तु परम

यदि मैं कह करके भी ( अन्य जीवोंके सामने अपने विचारोंको प्रगट करने पर भी ) उस कार्यको मैं नहीं करूँ तो मेरे समान इस दुनियामें पापी, दुराचारी, झूठा और छद्मवादी मनुष्य कौन होगा ? इसलिये मेरा सर्वस्व [नाश-यंत्र वस्तुका ) नाश हो जाय तो भी उसकी मुझे कोई चिन्ता नहीं है, किंतु मैंने जो स्वपरजीवोंका करपाण करनेवाले कार्य करनेका निश्चय किया है उस कार्यको करके ही छोड़ूँगा. अन्यथा कभी भी नहीं करूँगा. ऐसे विचार जो राजा करता है वही राजा मध्यमराजा कहलाता है और वही राजा श्रेयांस राजाके समान साम्राज्यलक्ष्मीको भोग करके संपूर्ण स्वर्ग संपत्तिको पाकर और क्रमसे मोक्षलक्ष्मीका मियपति बनेगा अर्थात् मोक्षमें जायगा, जो नरदेहका सार है.

सारांश—पूर्वाक्त विधिको मननपूर्वक पढ़ करके हृदयमें उतारना चाहिए जिससे नरजन्म सफल हो जाय. इस प्रकार मध्य राजाका स्वरूप बताया है ।

शान्यतंत्रने अर्थात् शान्यरक्षायु विधिने तथा स्वपर जीवन संसारही दुःखपी मुक्त करवाना विचारने कोषपयु भाष्यने कथा सिवाय श्रेष्ठ कार्यने पोते शुभरीते उरु लोड्यि अने न्ते कदाचित विशेष कार्यनशात् पोते भीजने कहेषुं पडे तो अर्थात् लतगविध्यना परिश्रामने विचार करी पोताना विचारो भीज भाष्यस समस्त प्रगट

करवा पडे तो नेवा विचार प्रगट घई गया होय तेन भ्रमछे स्वपर  
 एवोने सुभशांति देवावाजा आ श्रेष्ठ कार्यन भारे करुं न्नेछंअने  
 तेन भाइं परम कर्तव्य छे. न्नेहुं ते विचार कहीने अर्थात् अन्य-  
 एवोनी सामे प्रगट करीने पखु ते (श्रेष्ठ कार्य) न करूं तो आ हुनी-  
 आमां भारा नेवो पापी, दुसायारी, अनेअधम मनुष्य काखु होई शके.  
 (अर्थात् कोईपखु न होई शके!) ते भाटे भारी सर्वेव वस्तुनो लदे  
 नारा घई जय तो पखु भने तेनी कर्छंपखु गिता नपी परंतु में स्वपर  
 एवोना कथाखुयें ने विचार प्रगट करी छे ते कार्यन कया सिवाय  
 नहि छोडीश अवे विचार ने राज्ज करे छे ते मध्यम राज्ज कहेवाय  
 छे. अने ते राज्ज श्रेयांसनी भाइक संपूर्ण स्वर्गसंपत्ति तथा साम्रा-  
 न्यवदमी जोगवीने कमानुसार मोक्षवदमीना प्रियपति जनगे. अर्थात्  
 तेन राज्ज नर मोक्षपदने प्राप्त करी के ने नरदेहुना सार छे.

सारंशः—पूर्वोक्त विधिने मननपूर्वक वांछीने लक्ष्यमां  
 उतारवी नोछंअने नेथी नरज्ज-मनी सखलता भजे.

मन्त्र—हे गुहवर्या ! मध्यमराजा कोणास क्षणतात  
 वे कृपा करुन सांगा.

उत्तर—मध्यम राजाचे स्वरूपे

राज्यवत्त्र अर्थात् राज्यरक्षणविधिचे व स्वपरजीवित  
 संसाररूपी दुःखांतून मुक्त करण्याचे कार्य कोणासही  
 घांतून न दाखविवा स्वतः गुप्त रीतीने करावयास पाहिजे

अथवा कांहीं कारणवशात् दुसऱ्यास सांगावें जागळेंच तर भूत भविष्यांत होणाऱ्या कार्यफळाच्या परिणामाचा पुन्हा पुन्हा विचार करून दुसऱ्या माणसा सपक्ष जे विचार प्रगट केले गेले असतील त्या प्रमाणेंच स्वपर जीवांस सुखशांति मिळणें करितां यजळा ते श्रेष्ठकार्य करावयास पाहिजे व तेंच माझे परम कर्तव्य आहे, आणि जर दुसऱ्यांचें सपक्ष घालून सुद्धां ते श्रेष्ठ कार्य माझे हातून झाले नाही तर या लोकामध्ये माझ्या सारखा दुराचारी व अधमाधम वुसरा कोणीही असूं शकणार नाही, करितां मी स्वपर जीवांचे कल्याण करण्यासाठीं जे विचार प्रगट केले असतील ते सिद्धीस नेणें करितां माझ्या सर्वस्वाचा नाश झाला तरी हरकत नाही. येणें प्रमाणें ज्या राजाचें विचार असतील त्यास मध्यम राजा म्हणता येईल. आणि असे राजे जेव्हांस राजा प्रमाणें साम्राज्य तथा स्वर्ग-कक्षीस भोगून शेवटीं मोक्ष-कक्षीस संपादन करतील. सारांश वरील प्रमाणें मध्यम राजाचें लक्षण आहे.

प्रश्न—हे स्यामिन् ! मधुसू राजाने स्वयंसेवकानें  
दयानिष्ठेनें जे.

उत्तर—राजाने तसें राज्यालक्षण विधायकानें मनु  
स्वयंसेवकानें संसारदुःखानें मनुस्वयंसेवकानें मनुस्वयंसेवकानें  
विचारानें जेव्हांस जेव्हांस जेव्हांस जेव्हांस जेव्हांस जेव्हांस

ಶ್ರೀಶ್ವ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಸ್ವಯಂ ಗುಪ್ತರೀತಿಯಿಂದ ಮಾಡಬೇಕು. ಮತ್ತು  
 ಒಂದಾನೊಂದು ಸಮಯ ವಿಶೇಷಕಾರ್ಯವಶದಿಂದ ಬೇರೆಮನವಾಗಿ  
 ಗುಪ್ತಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಹೇಳುವ ಪ್ರಸಂಗ ಬಂದರೆ ಭವ: ಭವ: ಬೆನ್ನಾಗಿ  
 ವಿಚಾರ ಮಾಡಿ [ ಯಥಾರ್ಥವನ್ನು ನಿಶ್ಚಯಿಸಿ ಮತ್ತು ಒಳಾಪಿಷ್ಠ ಭಂ  
 ವನ್ನು ನಿಶ್ಚಯಿಸಿ ] ಹೇಳಬೇಕು. ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಜನರು ವ್ಯರ್ಥ  
 ಮಾತನಾಡುವವನಿಗೆ ಬಕವಾದಿ ಎಂದು ಹೇಳುವರು. ಣಾನು ಜನರಲ್ಲಿ  
 ಯಾವಂಶ ನನ್ನ ವಿಚಾರವನ್ನು ಪ್ರಗಟೆ ಮಾಡಿರುತ್ತೇನೆಂದೋ, ಅದರಂತೆ  
 ಯೇ ಸಮಸ್ತ ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗೆ ಸುಖ ಶಾಂತಿಯನ್ನುಂಟು ಮಾಡುವ ಕಾರ್ಯ  
 ವನ್ನು ಮಾಡುವುದೇ ನನ್ನ ಪರಮ ಕರ್ತವ್ಯವೆಂದು ಭಾವಿಸುತ್ತೇನೆಂದೋ  
 ಣಾನು. ಇಂಥ ಕಾರ್ಯ ಮಾಡುವೆನೆಂದು ಜನರಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಟಿಸಿ ಮಾಡಿಯೂ  
 ಆ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡದಿದ್ದರೆ ಈ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ನನಗೆ ಸಮಾನವಾದ  
 ದುರಾಚಾರಿ, ವಾಪೀ ಅಸಹೃದಾಪೀ ಬಕವಾದೀ ಯಾರಿರುವರು? ಯಾರೂ  
 ಇಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದ ನನ್ನ ಸರ್ವಸ್ವವೆಲ್ಲಾ ಹಾಳಾದರೂ ಬಂತೆ ಇಲ್ಲ.  
 ಣಾನು ಹವಾಸ ಸ್ವಪರಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗೆ ಹಿತವನ್ನುಂಟು ಮಾಡುವ ಕಾರ್ಯ  
 ವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ನಿರ್ಣಯಿಸಿವೇನೆಂದೋ ಆ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡಿ  
 ಯೇ ಬಿಡುವೆನು. ಅನ್ಯಥಾ ಮಾಡುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ವಿಚಾರ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ  
 ಯೋ ಅವನೇ ಮಧ್ಯಮ ರಾಜನೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ. ಮತ್ತು ಆ  
 ರಾಜನು ಶ್ರೀಯಾಂಸರಾಜನಂತೆ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯಲಕ್ಷ್ಮಿಯನ್ನನುಭವಿಸಿ  
 ಸಮಸ್ತಸ್ವಗೀರ್ಣಯಸಂಪತ್ತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿ ಕ್ರಮದಿಂದ ಮೋಕ್ಷ  
 ಲಕ್ಷ್ಮಿಯ ರಮಣನಾಗುವನು. ಅಂದರೆ ಮನುಷ್ಯದೇಹದ ಸಾರಭೂತ  
 ವಾದ ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಪಡೆಯುವನು.

ಭಾವಾರ್ಥ:— ಪೂರ್ವೋಕ್ತವಿಧಿಯನ್ನು ಮನದಟ್ಟಿವಾಗುವಂತೆ  
 ಸ್ವಾಧ್ಯಾಯ ಮಾಡಿದರೆ ಫಲಜನ್ಮವು ಸಫಲವಾಗುವುದು. ಈ ರೀತಿ ಮಧ್ಯ  
 ಮ:ರಾಜನ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

प्रश्न—हे गुरुदेव ! कृपया अधमराजाका भी लक्षण  
बतलाइये ।

उत्तर—

करोमि चैवं करोमि चैवं, स्वैरं सदा जल्पति यत्र तत्र ॥  
न किंतु किंचित्स्वपरार्थकार्यं करोति मूढो ह्यधमो नृपो वा ॥४॥  
स एव पापी नरकप्रवासी शाखेति मुक्त्वा ह्यधमं विचारं ॥  
किलोत्तमं यांछितव कुण्ठं कौ मध्यमं मोक्षगतिर्यतः स्यात् ॥५॥

संस्कृतार्थ—एव च शासकः स्वैराचारविधिना वर्तयन् प्रजानां

प्रति ' एवं करोमि, एवं करोमि, इति व्यर्थमेव जल्पति, अपितु न  
किंचिदपि करोति, प्रजाहितकार्ये अनासक्तः सन् स्वनिषयपोषण-  
मेव करोति स च अधमः। राजानः प्राणिनां प्राणाः, यदि त एव  
स्वकर्तव्यविमुखाः भवेयुस्तर्हि कथं जीवंति लोके प्राणिनः ।  
परस्परैर्षाद्वेषकलहादीनां संभवात् लोकशातिर्विनश्येत् । यश्च राज्यपदं  
लब्ध्वापि पापार्जनं करोति नृपतिः, इह लोकेऽपि तस्य शत्रवस्संजायंते  
परलोकेऽपि नरकादि दुर्गतिमवाप्नोति, इति अधमस्य राज्ञः कर्तव्यं  
निहाय उच्चमस्य मध्यमस्य वा कर्तव्यमनुसरणीयं। लोके राज्यभोगादयः  
पूर्वोर्जातलुक्तोदयेन लभंते, तेन चात्र पुनः लोकहितकार्यं  
क्रियते तर्हि पुनरेव पुण्यमेव प्राप्नोति इति पुण्यानुबंधनं पुण्यं  
स्यात् । तेन च अभ्युदयं लब्ध्वा क्रमेण मोक्षसाम्राज्याधिष्ठितो  
भवति ॥ ५ ॥

That ruler is an ignorant, base ruler who brags everywhere that he does this thing and that thing but does nothing, which brings about his own welfare as the welfare of others. Such a ruler is a sinner and goes to Hell. [ Rawan who was such a ruler, never attained his own welfare or the welfare of others. ]

Any ruler who knowing what is base and having abandoned wicked thoughts, does what is best and conducive to desired objects attains salvation even though he may be a mediocre ruler. ( Ramchandraji and Bharat attained Salvation by following such practices. )

Such a ruler having freed himself from all worldly ties, attains Salvation by doing his own as well as others' welfare and such a ruler is also free from all distractions. Such a mediocre ruler before he speaks anything, thinks ten times but when he promises he unfailingly does it.

जो राजा अपनी इच्छानुसार अज्ञानतासे ' मैं यह करूंगा ' ' मैं यह करूंगा ' इस प्रकार जहाँ जहाँ अपनी बढाई और परकी पुराई करता फिरता है । किंतु बहवायी राजा अपना और दूसरोंका कल्याण करनेवाला कोई भी पुण्यकार्य किंचित् रूप भी नहीं करता है । ( यदि करता है तो स्वपरजीवोंका अकलराण . करनेवाला घोर

पापमय ही कृत्य करता है और अहोरात्र सप्तव्यसनमें व दुराचारमें ही मग्न होता हुआ अंधेके समान हस्तमें आये हुए अमूल्य नरजन्मरूपी रत्नको फेंक देता है ) ऐसे राजाको अधम राजा कहते हैं, अर्थात् ' तपोऽन्ते राज्यं राज्यान्ते नरकम् ' शास्त्रकथनानुसार वह दुष्ट राजा घोरतिघोर नरकमें पड़ जाता है और वहाँ भी छंदन, भेदन, ताडन, मारणसे उत्पन्न हुए अस्सह दुःखको भोगता हुआ व्यसन खंपटी पापी राजा रावणके समान अनंतकालतक सदता है । यह अधम राजाका लक्षण है :

इस प्रकार पूर्वमें कहे हुए उत्तम, मध्यम और अधम राजाओंके स्वरूपको जान करके और महान् क्लेशका मूल कारण अधमराजाके कृत्यको हात्थाहल विषके समान दूरसे ही छोड़ देना चाहिए और मनवांछित फल देने वाला उत्तम अथवा मध्यम राजाओंका कृत्य करके अपने आत्माको कर्मबंधकी परतंत्रतासे श्रीभरतचक्रवर्ति तथा श्रीमंत महाराजा रामचंद्रजीके समान मुक्त करना चाहिए अर्थात् अपनी आत्माको मोक्षमें ही पहुंचा देना चाहिए कि अपनी आत्मा फिर संसाररूपी अग्निमें न पड़े ।

यह बात जरूर ख्यालमें रखना चाहिए कि अधम राजाका ही कृत्य करके पापी दुष्ट दुराचारी राजा रावण आदिने अपनी आत्माको घोर नरकमें पहुंचा दिया था ।

इसलिए हे नरेंद्रवर्गी! हे माग्यशास्त्रीन राजाभो! त्वं लोकोको  
 रावणके पाफिक कुकृत्य करके नरकमें नहीं जाना चाहिए  
 किंतु क्षत्रिय कुलमें उत्पन्न होईकर, चक्रवर्ति राजा राम-  
 चंद्रजी आदिके समान अपने योग्य कृत्य करके अपनी  
 आत्माको मोक्षमें ही पहुंचाना चाहिए ।

आशीर्वादः—“ नरेशपर्यदर्पण ” नामक इस ग्रंथकी  
 बनानेवाले श्रीमत्परमपूज्य मातःस्पर्णीय जगद्गुरु विश्वंद्-  
 नीय बिद्वच्छिरोमणि दिगंबर जैनाचार्य श्री कुंपुसागरजी  
 महाराजका आप लोकोको पूर्ण आशीर्वाद है ।

शान्ति ! शान्ति !! शान्ति !!! सदैवास्तु सुखने ।

ने राजा पोतानी धर्मानुसार अज्ञान... 'कुं आ करे कुं  
 आ करे' એ પ્રમાણે ન્યાં ત્યાં પોતાની મોટાઈ અને કરમની ધુરાર્થ  
 કરતો કરે છે અને જે રાજા પોતાના અને બીજાના કલ્યાણ કરવા-  
 વાળા કોઈપણ પુણ્યકાર્યને રાંચ માત્ર કદી કરતો નથી અને કદાચીત  
 કરે છે તો સ્વપર જીવોનું અહિત કરવાવાળા દુરુપાય કૃત્યજ  
 કરે છે અને નિરાદીન દુરાચારમાંજ મરાણું મૂકેને. જેવી રીતે  
 આંધળો માણસ અમૂલ્ય રત્ન હાથમાં આવ્યા પછી પથ્થર સમજી  
 ફેંકી દે છે તેવી રીતે નર જન્મરૂપી રત્નને ફેંકી દે તેવા અધમ  
 અથવા નીચ ગણાય છે. અથવા 'તપોડન્તે રામં રામં નરકમ્'  
 ની માફક તે દુષ્ટ રાજા ધારાતિથાર નરકમાં પડી જાય છે અને ત્યાં  
 પણ હેદન, બેદન, તાડન, અને મારન કરવામાં આવે છે અને ત્યાં  
 અસહ્ય દુઃખને બોગવતો વ્યસન લાંબી પાળી.

अनंतकाण सुधी ल्यां ( नरकभां ) सडया करे छे. आ अधम राणीनु लक्ष्म छे.

अेण प्रभाछे उपर कहेला उत्तम, मध्यम अने अधम राणीनी लक्ष्म नाछीने अने जे महान दुःख अने क्लेशानुं भूणकारछे अधमराणीना कृत्यने हुणाहुण जेरनी भाङ्के दूरथीज छोडी दधिने अने मनवांछित जेण आपवापाणा उत्तम अथवा मध्यम राणांओना कृत्य करीने पोताना आत्माने कुर्मबंधरूपी परतंत्रताथी श्री भरत-यक्षवती तथा श्रीमंत महाराणा रामचंद्रल भाङ्के मुक्त करवे न्नेछंअे अर्थात् पोताना आत्माने मोक्षभां पहुँचाडवे न्नेछंअे जेथी कोर्धपछे द्विष संसाररूपी अग्नीभां पोताना आत्मा आवी न पडे अने साथे अे वात पछे ध्यानभां राखवी न्नेछंअे के अधम राणीनु कृत्य करीने पापी, दुष्ट, दुरायारी रावछे पोताना आत्माने घोर नरकभां इंडी दीषि. भाटे हे नरेन्द्रवर्ग, हे भाज्यशाहीन राणांओ, रावलुनी भाङ्के कुकृत्य करीने तभारा आत्माने नरकभां मोक्षलेशो नहि, परंतु क्षत्रीयभुगभां उत्पन्न थअेल तीयंकर यक्षवती राणा रामचंद्रलनी भाङ्के सुकृत्य करीने पोताना आत्माने मोक्षगाभी करवे न्नेछंअे.

प्रश्न—हे शुरुदेव ! आतां कृपा करुन अघम राजाचे छक्षण सांगावें.

उत्तर—जो राजा आपल्या अज्ञानतेसुळें “ मी अलें करीन तसे करीन ” अशी पोकळ बढाई मारतो व दुस-याची निंदा करुन स्वतःची प्रशंसा करतो असा राजा स्वतःचे अगर दुसऱ्याचे हिताकरितां केशमात्रही पुण्य व अत्कार्य करीत नाही किंतु कांहीं केलेच तर स्वतःस

व दुसरेस अघांगतीस पोहचविणारे अत्यंत नीचकर्मच करीत असतो. असा राजा ज्या प्रमाणे अघ मनुष्यास रत्न प्राप्त झाले असतांना सुद्धा त्याची कांहीं एक किंमत न जाणता दगड समजून फेकून देतो त्या प्रमाणे नरजन्म रूपीरत्न प्राप्त झालेल्या अभूत्य संघीस चाया दवडतो. अर्थात् “ तपोऽन्ते राजपं, राज्यान्ते नरकम् ” या म्हणी प्रमाणे रौरव नरकाचा घनी होतो आणि रावणादि विषय छंपटी व दुराचारी राजासारखे छेदन भेदन आणि ताडन या पासून होणारी दुःखे भोगीत असतात. या प्रमाणे अघम राजाचे छक्षण सांगितले आहे.

सारांश—वर सांगितल्या प्रमाणे उत्तम, मध्यम व अघम राजाचे छक्षण जाणून घेऊन महान् पापाचे व दुःखाचे मूळ जे अघम राजाचे छक्षण त्यापासून ते “हाळा हल विप आहे ” असे समजून दूर राहिले पाहिजे. आणि मनोवांछित फळ देणाऱ्या उत्तम व मध्यम राजाप्रमाणे वागून सम्राट् भरतचक्रवर्ती किंवा श्रीमद् महाराजा रामचंद्रादि सारखे आपले भात्माचे कर्मपाश तोडून मोक्षरूपी छक्ष्मीस संपादन केले पाहिजे कीं जेणे करून पुनरपि जन्ममरणाची यातना सहन कराव्या लागू नये.

विशेषतः ही गोष्ट ध्यानात ठेवावयास पाहिजे कीं, रावणाने अघमराजाचे छक्षण भंगीकारून छेवटी तो नर-



ಪ್ರಕಾರ ಕುದುರನು ಅಮೂಲ್ಯ ರತ್ನ ಸಿಕ್ಕಿದರೆ ಅದನ್ನು ಒಗೆಯುವನೋ  
 ಅವರಂತೆಯೇ ನರಹನ್ಮಯೂಹಿ ರತ್ನವನ್ನು ಪಡೆವರೂ ಅವರ ಮೂಲ್ಯ  
 ತಿಳಿಯದೆ ವ್ಯರ್ಥ ಕಳೆದುಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ. ಅವನೇ ಅಥಮರಾಜನೆಂದು  
 ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ. " ತಸ್ಮಿಂಶ್ಚೇ ರಾಜ್ಯಂ ರಾಜ್ಯಾಂತೇ ನರಹಮ್ "   
 ಎಂದು ಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಂತೆ ಭೋರಾತಿಭೋರವಾದ ನರಹದಲ್ಲಿ  
 ದಿಮ್ಮ ಭೇದನ ಭೇದನ ಶಾಪನಾದಿ ನಾನಾ ಅಸತ್ಕರ್ಮವಿವಶ್ಚಘೋ  
 ಗಿಸುತ್ತಾ ವ್ಯಸನ ಲಂಟೀ ಪಾಟಿಯಾದ ರಾವಣನಂತೆ ಅನಂತಕಾಲದ  
 ವರೆಗೆ ನರಹದಲ್ಲಿಯೇ ಕೊಳೆಯುವನು. ಇದು ಅಥಮರಾಜನ ಲಕ್ಷಣವೆಂ  
 ಬುದಾಗಿ ತಿಳಿಯಬೇಕು.

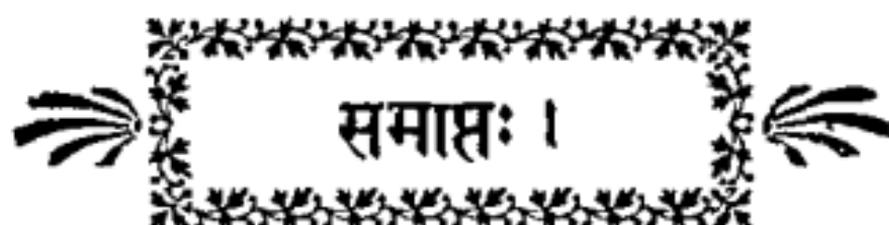
ಈ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ ಉತ್ತಮ, ಮಧ್ಯಮ, ಅಥಮ ರಾಜರ ಲಕ್ಷಣ  
 ವನ್ನು ತಿಳಿದುಕೊಂಡು ಕ್ಲೇಶಕ್ಕೆ ಶಾರಣಭೂತವಾದ ಮತ್ತು ಜಾಲಾಪಲ  
 ವಿಸಕ್ಕೆ ಸಮಾನವಾದ ಅಥಮರಾಜನ ಕೃತ್ಯವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಸ್ವದರಕಲ್ಯಾ  
 ಏಕಾರಿಯಾದ ಉತ್ತಮ ಅಥವಾ ಮಧ್ಯಮ ರಾಜನ ಕೃತ್ಯವನ್ನು ಮಾಡಿ  
 ತ್ರಿಭರತಚಕ್ರವರ್ತಿ ಮತ್ತು ತ್ರಿರಾಮಚಂದ್ರರಂತೆ ಅಂತ್ಯದಲ್ಲಿ ಪರಕಂ  
 ತ್ರಯಾದವಾದ ಕರ್ಮಬಂಧನವೆಂಬ ಬೀಡಿಯನ್ನು ಮುರಿದು ಸ್ವತಂತ್ರ  
 ಮತ್ತು ಅವಿನಶ್ಯಕವಾದ ಮೋಕ್ಷರೂಪವನ್ನು ಪಡೆಯುವುದೇ ಅತ್ಯನ  
 ಮೂಖ್ಯ ಉದ್ದೇಶ್ಯವಾಗಿರಬೇಕು.

ಅಥಮರಾಜನ ಕೃತ್ಯವನ್ನು ಮಾಡಿದ ನಾನೀ ರಾವಣನು ತನ್ನ  
 ಅಕ್ಕಾಳನ್ನು ಪರಕಕ್ಕೆ ಒಡಾಗಿ ಮಾಡಿದನು. ಅದುದರಿಂದ ಶಾಗ್ಯಕಾಲಿ  
 ಗಳಾದ ರಾಜರುಗಳೇ ! ರಾವಣನಂತೆ ಕೆಟ್ಟ ಕೆಲಸ ಮಾಡಿ ನರಹನಾ  
 ಗಳಾಗಬೇಡಿರಿ. ಅದರಿ ಕ್ಷತ್ರಿಯಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅವತರಿಸಿದ ತಿರ್ಥಂಕರ,  
 ಚಕ್ರವರ್ತಿ ಮತ್ತು ರಾಮಚಂದ್ರರಂತೆ ಶ್ರೇಷ್ಠ ಭೋಕೋಪಕಾರಿಯಾದ  
 ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಮಾಡಿ ಅಂತ್ಯದಲ್ಲಿ ಮೋಕ್ಷ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯದ ಅಧಿಕಾರಿ  
 ಗಳಾಗಬೇಕೆಂಬ ಉದ್ದೇಶವನ್ನು ಯಾವಾಗಲೂ ಲಕ್ಷ್ಯದಲ್ಲಿಡಬೇಕು.

ಆಶೀರ್ವಾದ.

ನರೇಶಧರ್ಮದರ್ಶನವೆಂಬೀ ಗ್ರಂಥವನ್ನು ರಚಿಸಿದ ಶ್ರೀಮತ್ಪರಮ  
ಪೂಜ್ಯ ಪ್ರಾತಾಸ್ಕರಣೇಯ, ಜಗದ್ಗುರು, ವಿಶ್ವವಂದನೀಯ, ವಿದ್ವಾತ್ಪಿ  
ರೋಮಣಿ, ದಿಗಂಬರ ಜೈನಾಚಾರ್ಯ ಶ್ರೀಕುಂಭಸಾಗರಮುನೀಶ್ವರರು  
ತಮ್ಮೆಲ್ಲರಿಗೂ ಈ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ ಕೈವಲ್ಯಸಾಮ್ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಪ್ರಾಪ್ತಿಸಲು  
ಸಾಮರ್ಥ್ಯವು ದೊರೆಯಲೆಂದು ಆಶೀರ್ವದಿಸುತ್ತಾರೆ.

इस प्रकार श्री परमपूज्य विद्वच्छिरोमणि आचार्य  
श्री कुंभसागर महाराजके द्वारा विरचित  
नरेशधर्मदर्पण पूर्ण हुआ.



=\* निवेदन. \*=

जो श्रीआचार्य कुंथुसागर ग्रंथमालाके  
उत्तमोत्तम सर्व ग्रंथोंका स्वाध्याय  
करना चाहते हैं वे (१०१) देकर  
ग्रंथमालाके स्थायी सदस्य बनें ।  
स्थायीसदस्योंको ग्रंथमालासे  
प्रकाशित व प्रकाश्य सर्व ग्रंथ  
बिनामूल्य दिये जाते हैं ।

निवेदक—

मंत्री-आचार्य कुंथुसागर ग्रंथमाला  
सोलापुर.